

Český jazyk

učebnice

pro 2. stupeň ZŠ
a odpovídající ročníky
víceletých gymnázií

6

FRAUS

Úvod	5
Opakování z 5. ročníku	7
TVAROSLOVÍ.	9
1. Opakování slovních druhů	9
2. Podstatná jména	11
Opakování – mluvnické kategorie	11
Podstatná jména konkrétní a abstraktní	13
Podstatná jména pomnožná, hromadná, látková	14
Podstatná jména obecná a vlastní	17
Procvičování tvarů podstatných jmen podle vzorů	20
Některé odchylky od pravidelného skloňování podstatných jmen	23
Pravidla českého pravopisu	30
3. Přídavná jména	32
Opakování	32
Tvoření tvarů přídavných jmen	34
Stupňování přídavných jmen	36
Skloňování přídavných jmen	38
Jmenné tvary přídavných jmen	41
4. Zájmena	43
Opakování – druhy zájmen	43
Skloňování zájmen podle vzorů ten a náš	46
Skloňování zájmena jenž	47
Skloňování zájmen podle vzorů přídavných jmen	48
5. Číslovky	52
Opakování – druhy číslovek	52
Skloňování základních číslovek	54
6. Slovesa	55
Opakování – mluvnické kategorie	55
Podmiňovací způsob přítomný a minulý	59
Slovesný čas	61
Práce se Slovníkem spisovné češtiny pro školu a veřejnost	63
Souhrnná cvičení	66
SKLADBA.	68
1. Větné členy	68
Opakování	68
Rozvíjející větné členy	71
Stručná mluvnice česká	77
2. Věta jednoduchá	79
Opakování	79
Grafické znázornění věty jednoduché	81
3. Souvětí	84
Opakování	84
Určování vět hlavních a vedlejších	85
Grafické znázorňování souvětí	86
Nejobvyklejší spojovací výrazy	89

Interpunkce v souvětí	90
Souhrná cvičení	93
ZVUKOVÁ STRÁNKA JAZYKA	95
1. Opakování o hláskách	95
2. Spisovná a nespisovná výslovnost	96
3. Zvuková stránka slova a věty	100
ROZVRSTVENÍ NÁRODNÍHO JAZYKA	104
JAZYKOVĚDA A JEJÍ SLOŽKY	107
KOMUNIKACE A SLOH	108
Úvod k výuce slohu	108
1. Vyplňování jednoduchých tiskopisů	108
Poštovní poukázky	108
Podací lístek	109
2. Jednoduché komunikační žánry	110
Vzkaz	110
Inzerát	110
Objednávka	111
Zpráva, oznámení	112
SMS zpráva	113
3. Dopis osobní a úřední	114
Dopis osobní	114
Dopis úřední	116
E-mail	117
4. Popis a jeho funkce	118
Popis budovy	119
Popis místnosti	121
Popis postavy	122
Popis krajiny	124
Popis pracovního postupu	125
5. Výtah a výpisky	127
Výtah	127
Výpisky	129
6. Vypravování	130
Dějová posloupnost při vypravování	130
Osnova vypravování	133
Jazykové prostředky vypravování	136
Vyprávění podle obrázku	137
Dokončení příběhu	138
Souhrná cvičení	139
REJSTŘÍK JMENNÝ	141
REJSTŘÍK VĚCNÝ	142
KOMPETENCE A VÝSTUPY	143

Milí žáci, milé žákyně a vážení učitelé, vážené učitelky,

doufáme, že se vám bude s naší učebnicí dobře pracovat a že s její pomocí budete společně svůj mateřský jazyk lépe poznávat. Chtěli bychom, abyste si uvědomili, že český jazyk není jen jedním z vyučovacích předmětů ve škole, ale že je především komunikačním prostředkem, který budete celý život potřebovat a používat.

Autorský tým učebnice

Symboly a zkratky užívané v učebnici:

úkol pro chytré hlavy

práce s fólií

poslech

skupinová práce

test

PČP – Pravidla českého pravopisu

SSČ – Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost

K rychlé orientaci můžete využít i rejstříky na s. 141–142.

1 a) Vyhledejte slova se slabikotvornými hláskami:

vlak, prst, mrkev, tramvaj, práť, auto, doučovat, plnit, vlk, doufat, mrak, uhnout

b) Vyhledejte slova obsahující dvojhlásku.

2 a) Určete slovní druhy:

Optimista je člověk, který luští křížovky perem. (anonym) Nejjistější místo, kde najdeš pomocnou ruku, je na konci tvého ramene. (Mark Twain) Nemluv o člověku špatně. Tajně tě v tobě poslouchá. (Stanislav J. Lec) Žádné učenej z nebe nespád, ale ty hloupý jako by shazovali vidlema. (anonym) Zkušenost je nejlepší učitel všech věcí. (Julius Caesar) Myšlení je jediný ráj, ze kterého nás nemůže nikdo vyhnat. (neznámý autor)

Z knihy *Jazykové úlohy*

b) Vyhledejte nespisovné souvětí a převedte je do spisovné podoby.

3 a) Proveďte rozbor stavby slova (určete kořen, předponu a příponovou část):

výletník, zatopený, pralesní, vozíček, převlékárna, **modročervený**, vesele, bruslařka

b) Čím se liší vyznačené slovo od slov ostatních?

4 a) Zopakujte si základní slovotvorné pojmy.

b) Proveďte slovotvorný rozbor:

lékařský, rozpúlit, hrneček, běžec, mlékárna, kopnout, předloňský, učitel, počítadlo, pravňuk, jarní

c) Do kterých skupin můžete slova ve cvičení rozdělit?

5 a) Vyhledejte slova jednoznačná, pracujte se SSČ:

srna, země, květináč, lustr, knihovna, světlo, myš, matka, Vltava, zub, souvětí, Novák

b) U slov mnohoznačných se pokuste popsat jednotlivé významy.

c) Co mají společného slova z tohoto cvičení? Jak je můžeme dál rozdělit do skupin?

6 Rozlište slova mnohoznačná a homonyma. Nejdříve si vždy řekněte význam slova:

ručička, třída, kolej, rys, vlna, lopatka, psaní, tři, stopka, nežeňte se

7 a) Doplňte náležitě předpony s-, z-:

Petr si ___těžoval na zraněnou ruku. **Politici této strany ___volali další schůzku.** Nová ___práva informovala o tom, že **naši sportovci ___vítězili.** **Krajinu ___užovaly rozsáhlé povodně.** **Všichni ___hlédli z rozhledny**

Která díla Marka Twaina znáte?

Je anonym synonymem k výrazu neznámý autor?

Ve kterém „věku“ žil Julius Caesar?
Vyberte: pravěk, starověk, středověk nebo novověk?

Pracujte se SSČ.

1. Opakování slovních druhů

Jiří Žáček
Kolik má Praha věží?

Kolik má
stověžatá Praha věží?
Zkus třikrát hádat – však ty víš!
A všech sto věží měsíc střeží.
V jedné z nich má skrýš.
V té věži zlatník z měsíčního zlata
vyrábí prstýnky a náušnice
pro děvčata.

Ze stejnojmenné sbírky

Jiří Žáček

Znáte některá díla
Jiřího Žáčka?

Druhy slov

Podle věcného
a mluvnického
významu
rozeznáváme
deset druhů
slov:

slova ohebná	skloňují se	1. podstatná jména 2. přídavná jména 3. zájmena 4. číslovky
	časují se	5. slovesa
slova neohebná	jejich tvary se nemění	6. příslovce 7. předložky 8. spojky 9. částice 10. citoslovce

Vysvětlete pojmy:
ohebné a neohebné
slovní druhy

Kde najdete české
významy těchto slov:

- substantivum
- adjektivum
- pronomen
- numerale
- verbum

- a) Zopakujte si, co je skloňování a časování.

b) Vysvětlete pojmy slovní druhy ohebné a slovní druhy neohebné, uvá-
dějte příklady jednotlivých ohebných i neohebných slovních druhů.
- Kolik je v úvodní básni podstatných jmen?
- Jsou v úvodní básni zastoupeny všechny slovní druhy? Pokud ne, uveďte
příklad slovního druhu, který jste nenašli.
- Kterými slovními druhy mohou být uvedená slova? Tvořte věty s danými
slovy tak, aby byl zřejmý významový rozdíl:
zdraví, kolem, pila, ráno, jí, a, vedle, Milanovi, tu, domů, pokladní,
nos, je, tři, ale, uprostřed, má, nemocný, vedle, večer, místo, díky, hově-
zí, jak, koší
- Vyhledejte slova s koncovkou a koncovky vyznačte:
Dáme Petrovi hezkou košili. Pěkně prší. Posloucháme rádi hudbu. Mí
rodiče staví novou chatu. Půjdeš taky domů? Byla velká zima.

Český jazyk má sedm
pádů.
Víte, kolik pádů má cizí
jazyk, který se učíte?

Víte, jak se nazývají
ohebné slovní druhy
v cizím jazyce, který se
učíte?

6 Určete slovní druh vyznačených slov v textu:

Neviděl jsem je už dlouho. Večerní **horko tu** bylo **nesnesitelné**. Prošli jsme se **jen kolem** domu. Dám **bratrovi tu** knihu. **Když** prší, **rád** se dívám **ven**. **Jak si kdo** ustele, **tak** si lehne. Sytý **hladovému nevěří**. Rýsuje me **pomocí** pravítka. **Jde mu** hlava **kolem**. **Je to její** kočka. Bylo **jí horko**. **Bratrovi** přátelé přišli **všichni**. **Když on** je tak milý! **S otcovou pomocí** kolo opravil.

7 a) Doplňte příběh slovním druhem označeným číslicí:

Harry se 5 před teráriem 8 pozorně se 7 hada 5. Nijak by 3 nepřekvapilo, kdyby 1 sám umřel nudou – neměl 7 sebe nikoho jiného než 2 lidi, kteří od 1 do večera 5 prsty 7 sklo, 8 ho vyburcovali. Bylo to 6 horší než spávat 7 přístěnku, kam 5 nikdo jiný než 1 Petunie, která 5 do dveří, aby 3 vzbudila, a Harry přinejmenším směl 5 po 2 domě.

b) Určete ostatní slovní druhy v textu.

8 Utvořte věty podle zadání slovních druhů:

- a) 3 2 1 5 7 1
- b) 7 2 1 5 8 2 1
- c) 6 5 3 5 7 3 1
- d) 1 7 2 1 5 7 3 2
- e) 9 3 6 5

9 Rozvíjejte holé věty přídavnými jmény, zájmeny a příslovci. Kdo jich dokáže vytvořit nejlépe?

Honza běhá. Maminka vaří. Pes štěká. Voda teče. Petr se učí. Děti lyžují. Auto troubí. Tereza jde. Kočka mňouká.

Jaké příjmení má Harry?

Uveďte název knihy, jejímž hrdinou je Harry.

Poslechněte si správné znění ukázky.

Znáte autorku příběhů?

Hledání souvislostí

- Víte, proč se říká Praze stověžatá matka měst?
- Jak se jmenuje věž vyobrazená na fotografii? Znáte v Praze nějakou jinou věž?
- Znáte nějakou rozhlednu ve svém okolí? Navštívili jste ji?
- Víte, která kostelní věž je v České republice nejvyšší, kolik měří?
- Víte, od kterého slova je odvozeno vlastní jméno Praha? Znáte jiné místo se stejným jménem?

2. Podstatná jména

Opakování – mluvnické kategorie

Pozdrav je nejjednodušší společenský kontakt, nejzákladnější projev **zdvořilosti**. Pozdravit je slušnost, odpovědět povinnost.

Kdo koho zdraví? Ve společenském **styku** je určen princip přednosti. Ženy mají přednost před muži, starší **osoby** před mladšími, nadřízení před podřízenými. Podle tohoto **principu** se řídí nejen pozdravy, ale i ostatní formy společenského **chování**.

Pozdrav je **projevem přátelství**, zdvořilosti, úcty a respektu k druhému **člověku**. Jeho **součástí** je i způsob provedení. Pozdrav nemá být ledabylý, ale ani přehnaný. Má být pronášen zřetelně a s úsměvem, s pohledem do **očí** a mírnou úklonou **hlavy**.

Z knihy *Zásady společenského chování* od Dagmar Brázdové ►

Znáte autora Společenského katechismu? Je to první záznam pravidel společenského chování u nás.

Chování je zrcadlo, v němž každý ukazuje svůj obraz.

Johann Wolfgang Goethe

pád	číslo	rod	vzor	
1. Kdo? Co?	jednotné	mužský – životný – neživotný	pán hrad muž stroj předseda soudce	
2. Koho? Čeho?			ženský	žena růže píseň kost
3. Komu? Čemu?		množné	střední	město moře kuře stavení
4. Koho? Co?				
5. Oslovujeme, voláme.				
6. O kom? O čem?				
7. Kým? Čím?				

1 U vyznačených podstatných jmen v textu určete mluvnické kategorie.

mluvnický význam	vyjadřuje podstatné jméno svým tvarem = pádovou koncovkou, číslem, rodem (životností)
slovní význam	je skutečnost, kterou podstatné jméno pojmenovává (= věcný, slovníkový význam)

Mluvnické kategorie = mluvnické významy

2 a) Doplňte dvojice slov, která mají v různých rodech jiný slovní význam:

krab – krabice kyt – _____ had – _____
 _____ – čepice _____ – police _____ – rýma
 svět – _____ _____ – kabelka řeč – _____

b) Utvořte věty, aby byl odlišný význam zřejmý.

- 3 U vyznačených podstatných jmen určete slovní a mluvnické významy. Neznámé pojmy vyhledejte ve SSČ:

Sešli jsme se u zahradní **besídky**. U záhonu zelí stál **hastroš**. Do dolu sestoupili společně s **havíři**. Vypil **kalich** až do dna. V **gramatice** jsme probírali slovesa. Kníže byl oblečen do slavnostního **roucha**. Vyrobil přesnou **miniaturu** lodi. Přelezli dřevěné **brlení**. Ubytovali se v turistické **boudě** v Krkonoších. Hranice byly chráněny betonovými **bunkry**.

Brlení = zábradlí

- 4 U vyznačených podstatných jmen určete číslo a rod:

Dítě si hrálo na pískovišti. **Děti** šly odpoledne do kina. Přimhouřil **oko** a usmál se na nás. Radostí se jí rozzářily **oči**. V roce 935 byl zavražděn **kníže** Václav. **Knížata** Václav a Boleslav byli bratři. Poslouchal ho jedním **uchem**. Pes nastražil **uši** a zpozorněl.

Znáte podstatná jména, která mají dva rody?

Jaký je rozdíl mezi rodem mluvnickým a přirozeným?

- 5 U podstatných jmen v textu určete pády a vzory:

Povídka o cestě
Jiří Žáček

Vedla k nám do vsi cesta z města,
pečená z mandlového těsta.
Vedla k nám do vsi na rynek
a byla plná rozinek.
A když jsme včera byli v práci,
sezobali tu cestu ptáci.
Zkrátka dnes od nás do města
vede už jenom necesta.
Ze sbírky Kdo nevěří, ať tam běží

Ilustrace k textu

Co je to necesta?

Vymyslíte další slova existující v kladném i záporném významu s předponou ne-? (Např. klid – neklid)

- 6 Určete mluvnické kategorie u vyznačených slov:

Děti si prohlížely **květiny** každý **den**. **Vítězství** měl na dosah ruky. Naší **třídě** se vydařil letošní závodní **den**. **Květiny** rostly velmi rychle. Milé **děti**, co jste dnes celý den dělaly? O té **třídě** se po Jirkově **vítězství** hodně mluví.

Hledání souvislostí

- Vysvětlete slova z textu: přátelství – zdvořilost – úcta – respekt.
- Která základní pravidla chování byste stanovili mezi spolužáky ve třídě?
- Víte, co je šikanování?
- Setkali jste se s projevy šikany ve svém okolí?
- Jakým způsobem byste šikaně čelili?

Podstatná jména konkrétní a abstraktní

- 1 Podle obrázků rozlište podstatná jména konkrétní a abstraktní. Uveďte k oběma skupinám další příklady.

mezi (k tomu) 3 malé ilustrace
odvaha, plavání, láska

Čemu říkáme abstraktní malířství?

- 2 Určujte podstatná jména konkrétní a abstraktní, vždy je užitje ve větách:

bída, starosta, roztržka, stůl, pes, porážka, mrkev, ozvěna, neschopnost, maceška, netopýr, vděk, skříň, strach, chytrost, šroubovák, kniha, útěk, plavání, sele, zlost, žák, krása, řezník, smrk, slon, paměť, moudrost

reprodukce abstraktního obrazu

popiska

- 3 a) Porovnejte vyznačená podstatná jména:

Jeho oblíbenou hračkou byl malý dřevěný **koníček**. Můj **koníček** je sbírání poštovních známek. **Řízení** letadla je složité. Rozbilo se jim **řízení** v autě. Zamilovala se na první **pohled**. Pošlu domů **pohled** z výletu.

Máte každý také nějakého koníčka?

b) Utvořte další dvojice vět tak, aby byl zřejmý rozdíl mezi konkrétním a abstraktním podstatným jménem:

kolo, psaní, cesta, sladkost, krmení, hák, pití, hlídka, dobrota

- 4 Vypište z textu podstatná jména konkrétní a abstraktní a určete jejich mluvnické kategorie:

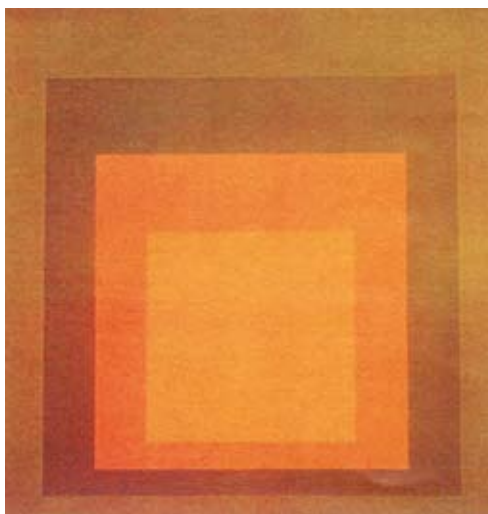
Z automobilu se stal znak, rozčleněný do fázového pohybu. Vzduch, rozrážený jeho rychlostí, uvádí do pohybu i okolní prostor.

5 Doplňte -i/-y, -í/-ý:

škola sm____ku, důležitý průsm____k, hroz____nky, silné l____tko, nový
v____kýř, hb____tý poh____b, v____nutí elektr____ckého motoru, dětský
v____skot, jasný třp____t, mladý slep____š, hlas____tý s____kot, pel____něk,
mlsný jaz____ček, psí v____tí, hlem____ždí tempo, p____skovcová skála

Hledání souvislostí

- Jak na vás obrazy působí?
- Jaké pocity vyjadřují?

Joseph Albers
Pocta čtverci – podzimní vůně, 1964

Mikuláš Medek
Senzitivní manifestace, 1963

Pokuste se obrázkem vyjádřit radost a smutek a popište tyto pocity i slovně.

Podstatná jména pomnožná, hromadná, látková

1 Vyluštěte hádanku Jiřího Žáčka:

Sestra černá, bratr bílý –
každý vládne světu chvíli.

1. České město proslulé perníkem

3. Z vinné révy se vyrábí

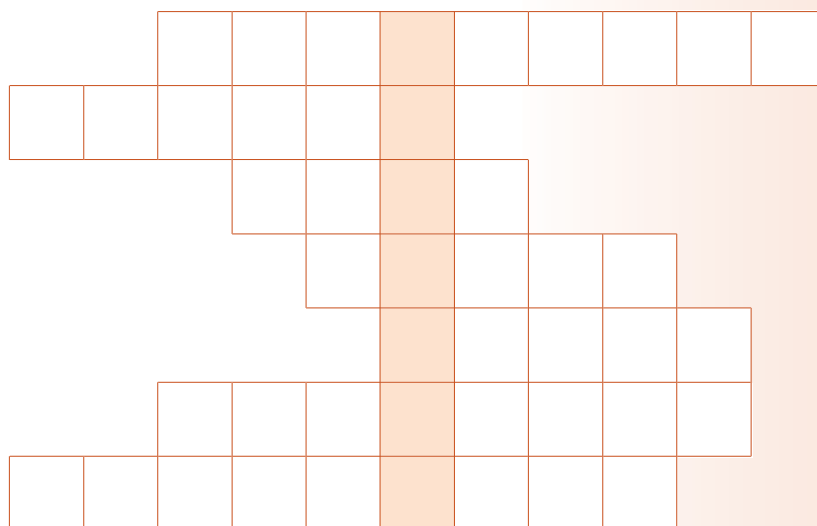
4. Obrázek namaloval na

6. Nejvyšší české pohoří

7. Pracující v továrnách

Která další města se proslavila svými potravinářskými výrobky?

Zvláštní skupiny podstatných jmen ve vztahu ke kategorii čísla

podstatná jména	pomnožná	dveře záda housle Hradčany narozneniny	Mají pouze tvary množného čísla , označují jimi jednu věc. Při skloňování mají pouze koncovky množného čísla (ve <i>dveřích</i> , <i>s houslemi</i>). U těchto slov vždy určujeme číslo množné. Např. Lehl si <i>na záda</i> (mn. č.).
	hromadná	zrní loďstvo obyvatelstvo hmyz prádlo	Mají pouze tvar jednotného čísla , ale označují větší množství věcí, jevů stejného druhu. Při skloňování mají pouze koncovky jednotného čísla (<i>o hmyzu</i> , <i>s loďstvem</i>). U těchto slov určujeme vždy číslo jednotné. Např. Slepice zobaly <i>zrní</i> (j. č.).
	látková	voda dřevo káva sůl mýdlo	Označují tvořivou jednotného čísla samotnou látku , bez ohledu na její množství. Např. Ve sklenici zůstala <i>voda</i> (kapka – plná sklenice). V množném čísle mají tato slova pozměněný význam. Např. Číšník přinesl <i>dvě kávy</i> (dva šálky).

Určete podstatná jména v úvodní doplňovačce na straně 14.

Vysvětlete pojem obecnostvo. Kterým synonymem ho lze nahradit?

2 a) Roztřídte podstatná jména na pomnožná, hromadná a látková:

ústa, zlato, příušnice, vojsko, rostlinstvo, dřevo, vrata, dříví, Pardubice, zrní, sníh, mouka, tepláky, voda, dveře, uhlí, mládež, sánky, mléko, včelstvo, peří, brýle, ptactvo, listí, pivo, Čechy, brusle, křoví, kleště, Vánoce, povídla, obecnostvo

b) Užijte podstatná jména ve větách a určujte jejich mluvnické kategorie.

3 U vyznačených podstatných jmen určete mluvnické kategorie a uveďte, zda to jsou podstatná jména pomnožná, hromadná nebo látková:

Vinohrady, Vysočany a Holešovice jsou čtvrti Prahy. Včely patří mezi užitečný hmyz. Vysypal sůl ze slánky. Zítra si oblékni ty nové kalhoty. Už se těšíme na zimní prázdniny. Tatínek mi k narozeninám koupil nové housle. Vedle vrátek do zahrady ležela hromada kamení. Nejraději mám kávu s mlékem. Babička sušila prádlo nad kamny.

Znáte názvy dalších pražských čtvrtí nebo názvy čtvrtí ve vašem nebo blízkém městě?

4 a) Uveďte slovo nadřazené k následujícím skupinám slov:

moucha, vosy, komár / chléb, sýr, vejce / mrkev, okurka, paprika / židle, skříň, stůl

b) Uvedená slova nadřazená přiřaďte k podstatným jménům pomnožným, hromadným nebo látkovým.

5 a) Doplňte tabulku:

jednotné číslo	množné číslo	podstatné jméno hromadné (j. č.)
	listy	
včela		
	nádoby	
		rostlinstvo
žák		
	stromy	
		loďstvo
	obyvatelé	
rolník		

b) Podstatná jména hromadná užitte ve větách.

6 a) Určete mluvnické kategorie vyznačených podstatných jmen:

Na **noze** měl Martin **odřenin**. Jan nasekal **dříví** na **oheň**. **Lidstvo** stojí před hrozbou nedostatku pitné **vody**. Záhon byl zasypaný spadáním **listím**. Lucie má **narozeniny** v říjnu. **Mraveniště** bylo zakryté **jehličím**. Pavla měla nové **šaty**. Dědeček vypil dva **čaje**. Na cestě ležely **kameny**. **Listy** rostliny měly zajímavý tvar. Nemáme jíst mnoho **solí**.

b) Vyhledejte podstatná jména hromadná, látková a pomnožná.

Hledání souvislostí

- Znáte v Praze názvy čtvrtí, které jsou podstatnými jmény pomnožnými?
- Pojmenujte řeku, která Prahou protéká.

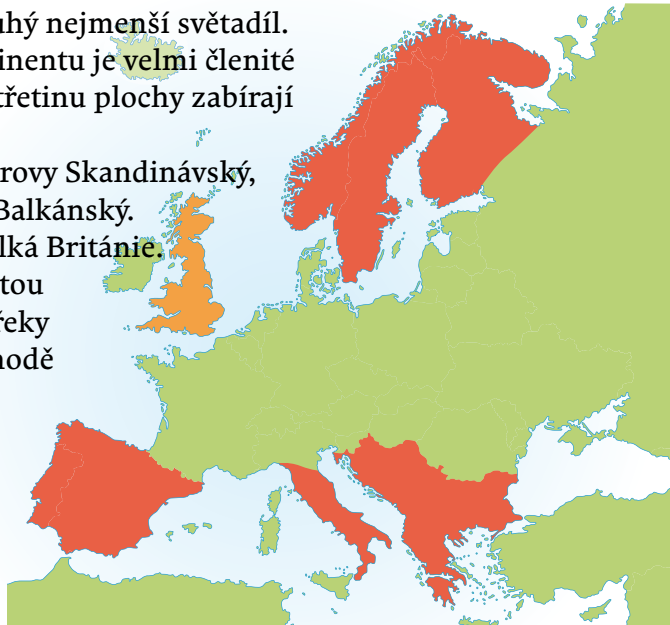
- Víte, kolik má Praha obyvatel?
- Kolik obyvatel má Česká republika?
- Znáte ve svém okolí nebo najdete na mapě svého regionu zeměpisné názvy obcí a měst, která jsou podstatnými jmény pomnožnými?

Kde byste tyto informace mohli získat? Hledejte také na internetu.

Podstatná jména obecná a vlastní

1 Vyhledejte v úvodním textu vlastní jména.

Evropa je po Austrálii druhý nejmenší světadíl. Pobřeží evropského kontinentu je **velmi členité** a měří 37 900 km. Skoro třetinu plochy zabírají poloostrovy a ostrovy. K největším patří poloostrovy Skandinávský, Pyrenejský, Apeninský a Balkánský. Největším ostrovem je Velká Británie. Evropa má bohatě vyvinutou říční síť. Na západě jsou řeky kratší, ale prudší, na východě jsou naopak dlouhé, ale s mírným spádem. Velké evropské řeky se vlévají do pěti moří: Atlantského oceánu, Baltského moře, Černého moře, Severního ledového oceánu a Středozemního moře.

Podle knihy *S malířem kolem světa* od Josefa Šubrta a Aleny Vandové

Víte, do kterých moří odvádějí vodu řeky České republiky?

Která česká řeka je nejdelší?

Podstatná jména konkrétní se dělí na podstatná jména obecná a vlastní.

Podstatná jména vlastní označují:

- jednu určitou osobu – jméno osobní křestní (rodné): *Tereza, Milan*
příjmení: *Dostálová, Mácha*
- jedno určité zvíře – *Rex* (pes), *Šemík* (kůň), *Micka* (kočka)
- jednu určitou věc, především horu, řeku, zemi, stát, apod.
– jména zeměpisná: *Sněžka, Labe, Morava, Švýcarsko*
apod.
- jména příslušníků národa, státu, jména obyvatel obce
– *Čech, Slovák, Opavan*
- názvy spolků, podniků, uměleckých děl, knih, časopisů apod.
– *Domovina* (spolek), *Lukrena* (podnik), *Tajemství*
(opera), *Faraón* (kniha)
- názvy svátečních dní a období – *Vánoce, Velikonoce, Hromnice, Dušičky*

- Vlastní jména píšeme s velkým začátečním písmenem.

Podstatná jména obecná neoznačují určitou osobu, zvíře nebo věc, ale označují je obecně (chlapec, pes, město, rybník, noviny, opera apod.)

- Obecná jména píšeme s malým začátečním písmenem.

Odlišuje se v češtině vlastní jméno od obecného ve výslovnosti (Škoda – škoda)?

Procvičování tvarů podstatných jmen podle vzorů

vzory		tvrdé	měkké	
	rod mužský	životný	pán předseda	muž soudce
		neživotný	hrad	stroj
	rod ženský	žena	růže píseň kost	
rod střední	město moře	kuře stavení		

1 a) Přiřaďte podstatná jména ke vzorům:

vosa, lesník, práce, kotě, jídlo, meč, hůl, sokol, Jaroměř, slepice, babička, jablko, polička, křeslo, počítač, led, obhájce, děvče, vejce, nábytek, poslanec, film, Německo, srdce, obuv, letiště, noc, princ, husita, chlapec, strážce

b) Rozhodněte, který vzor v předcházejících slovech není zastoupen vůbec.

2 Podtrhněte podstatná jména, která nepatří do uvedené řady. U těchto slov určete vzor:

vzor hrad: strom, kůl, křik, úhel, pes, hotel, hůl, rok, stín, obuv

vzor žena: cesta, námaha, kniha, kočka, hrdina, služba, zavazadlo, Alena, bouřka, žízeň

vzor město: olovo, právo, víno, ovoce, práce, strašidlo, obilí, máslo, koleno, loďstvo

3 Doplňte správné tvary a určete mluvnické kategorie:

Modrá obloha se zhlížela ve (voda) a vody byly plné (ryba). V povětří létala hejna (pták) a na zemi se pásla na lukách (stádo). A nikdo stáda nehlídal, nikdo nelovil (ryba) a nikdo nenaslouchal ptačímu (zpěv). Na (zem) chyběl člověk. Smutně bloudil po (zem) Prométheus, potomek božského rodu Titánů, a marně hledal živé (bytosť), které by chodily vzpřímeně jako on a které by se mu podobaly (tvář). Viděl však hlínu, dávající život (tráva), (rostlina) i (strom), a spatřil husté deště, snášející se na zem.

Když Prométheus poznal sílu (zem) a (voda), smísil (hlína) s dešťovou (voda) a vytvořil (socha) prvního (člověk). Pallas Athéna vdechla neživé (socha) ducha a šedivá hlína zrůžověla, začalo v ní bušit srdce a doposud nehybné (noha) a paže učinily první (pohyb). Tak poslal Prométheus na svět prvního (člověk).

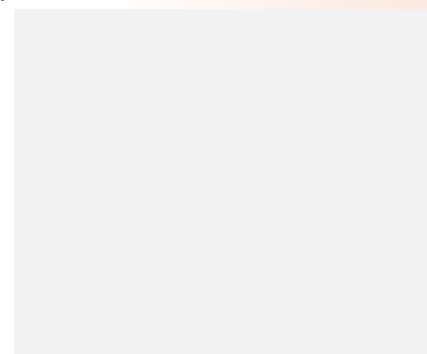
Z knihy *Staré řecké báje a pověsti* Eduarda Petišky

Víte, co je báje?
Co je pověst

Znáte Prométheův
příběh?

Kterou jinou řeckou bájí
znáte?

Ilustrace k textu
Prométheus

K tvarům podstatných jmen vzorů pán, muž

Ve 3. a 6. pádě jednotného čísla mají vlastní jména osobní, stojí-li sama, vždy koncovku

-ovi (*Milanovi, Pavlovi, Nováčkoví*).

Ve spojení s jiným podstatným jménem má koncovku

-ovi obvykle jen poslední jméno (*o Miloši Macourkovi, k řediteli Janu Dolejšovi*).

K tvarům podstatných jmen vzoru předseda

V 6. pádě jednotného čísla mají podstatná jména vždy jen koncovku

-ovi (*hokejistovi Jirkovi Hrdinovi*).

V 1. a 5. pádě množného čísla mají podstatná jména zakončená na -ita, -ista koncovku

-é (*hokejisté, husité*).

Tvary s koncovkou

-i jsou hovorové (*hokejisti, husití*).

Některá podstatná jména rodu mužského životného mají v 6. pádě množného čísla koncovku

-ích, zvláště tehdy, jsou-li zakončena na -h, -ch, -k
(*o dobrodruzích, o hoších, o vojácích*).

U podstatných jmen rodu mužského neživotného vzoru hrad bývá vedle koncovky **-ech** a **-ích**

i koncovka **-ách**, zvláště u zdobnělin (*kouscích i kouskách, míčcích i míčkách, obláčcích i obláčkách*).

K tvarům podstatných jmen vzoru soudce

Tvar 5. pádu jednotného čísla se shoduje s tvarem 1. pádu jednotného čísla (*pane správce, pane zástupce*). Tyto tvary je nutné odlišovat od tvarů

5. pádu podst. jmen vzoru muž zakončených v 1. p. j. č. na -ec (*letče, otče*).

hovorový = spisovný
v mluveném projevu

Jan Neruda

Víte, kdo je alchymista?

Najděte ve Slovníku cizích slov pojem alchymie.

Najděte i další slova z vedlejšího cvičení, kterým nerozumíte.

Jan Amos Komenský

4 Vytvořte uvedené tvary a použijte je v krátkých větách:

3. pád jednotného čísla: pan ředitel Nováček, Zdeněk Mikuláš, spisovatel Ondřej Sekora, básník Jan Neruda, kamarád Petr, předseda Ota Zahradník, malíř Josef Lada
5. pád jednotného čísla: obhájce, poslanec, letec, záchránce, rádce, otec, vládce
1. pád množného čísla: člověk, hokejista, gymnazista, jezuita, volejbalista, alchymista, despota
6. pád množného čísla: schůdky, chlapec, les, kousek, voják, obláček, hotel

5 Podstatná jména v závorkách dejte do náležitého tvaru. Doplňte -i/-y v koncovkách přísudků:

V hodinách dějepisu jsme se učil___ o (Jan Amos Komenský). (Obyvatel) Prahy se sešl___ na Václavském náměstí. Obránci hrál___ v modrých (tepláky). Čeští (hokejista) vyhrál___ důležitý zápas. Vrcholy hor byl___ ukryt___ v (mraky). Zahraniční (host) byl___ ubytován___ v luxusních pražských (hotely). Loďky proploval___ mezi úzkými (průplav). Četl___ jsme o (Jan Neruda). Hradby s (věžičky) se vypínal___ nad hlubokými

(les) a bahnitými (močál). (Člověk) se pomalu rozcházel___ domů.
Ve všech městech i (městečka) se rozsvěcoval___ vánoční stromečky.
Mnoho našich spisovatelů psalo o (malíř Mikoláš Aleš).

Hledání souvislostí

- Znáte název hory, na které podle řeckých bájí sídlili bohové?
- Dokážete vysvětlit význam rčení „nosit sovy do Athén“? Nahrďte toto rčení jiným rčením stejného významu. Athéňané si obrazu sovy nesmírně vážili, a tak se sova objevuje nejen na budovách, pečetích, ale i mincích.

trojzubec

trojzubec

Víte, kterého řeckého boha symbolizuje?

- Dokážete doplnit tabulku?

	nejvyšší řecký bůh
Apollón	
Héra	
	bůh moře
	bohyně lovu
Afrodita	
	bohyně moudrosti
Hádes	

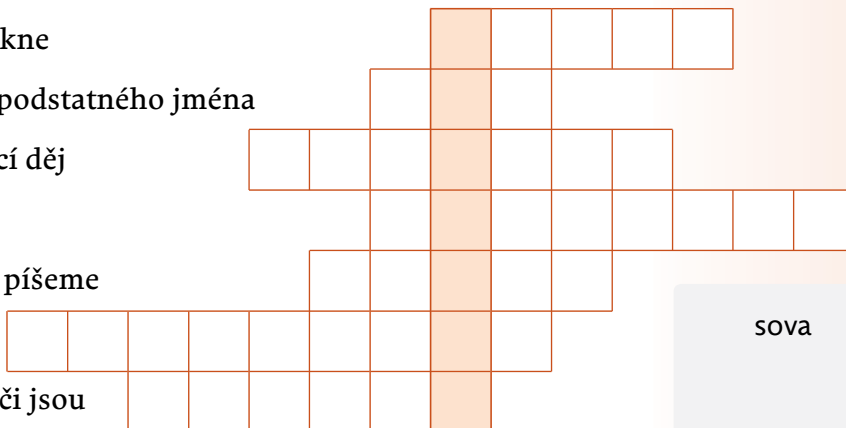

Athénská Akropolis,
Parthenon

Víte, které bohyni byl tento chrám zasvěcen?

- Jak říkali Athéňané svým mincím, se dozvíte, pokud vyluštíte následující tajenku.

1. Spojením hlásek vznikne
2. Mluvnická kategorie podstatného jména
3. Slovní druh vyjadřující děj
4. Jednotné číslo neboli
5. Za větou oznamovací píšeme
6. Mluvnice neboli
7. Nejmenší jednotky řeči jsou

sova

1 Doplňte do tabulky správné tvary:

1. p. č. j.	2. p. č. j.	3. p. č. mn.	6. p. č. mn.	7. p. č. mn.
obuv				
loď				
odpověď				
řeč				
ves				
nit				
zeď				
myš				

2 Přiřaďte k uvedeným podstatným jménům správný vzor (použijte barevné pastelky):

o církvi
na saních
na návsi
bez práce
v pokladně
v Ostravě
v jámě
otepi
na stráží
chvíle
na koloběžkách
na ulici
v Čáslavi
pod lampami
se sklenicemi
v louži
o Plzni
s lipami
bez korouhví
v propastech
v krvi
pod čarou

o Plzni

ilustrace ke cvičení 2, je třeba barevně odlišit vzory, aby je bylo možno podtrhávat (v barvě vzory žena, růže, píseň, kost)

3 a) Slova v závorkách dejte do náležitého tvaru:

Dala (dcera) prstýnek po (babička). Měj pořádek ve svých (věc). Lékaři hovořili o nakažlivých (nemoc). (Velmoc) se dohodly na nové smlouvě. Na chatě stále zápasili s mnoha (myš). Do obchodu přišlo několik (paní). S jejich neustálými (řeč) se nedá vydržet. Psal jsem o jeho pěti (práce).

b) Ve které větě můžeme užít dva tvary?

c) jména krátcí kmenovou samohlásku

1 Všimněte si rozdílů:

Na bráně seděl černý kocour. Hned za branou se cesta rozdělila. Na poli byl zaset hrách. Z hrachu se vaří chutná polévka. V Rusku bývá krutý mráz. Za mrazu se musíme teple oblékat. Tady je ale práce. Mnoho Čechů a Slováků odcházelo za prací do Ameriky. Hrad stojí na vysoké skále. Lidé odešli hledat do skal drahé kameny.

Některá jednoslabičná jména rodu mužského mají dlouhou samohlásku jen v 1. pádě čísla jednotného (u neživotných také ve 4. pádě), v ostatních pádech mají samohlásku krátkou (*mráz – mrazu, práh – prahu*). Z dvojslabičných slov krátcí samohlásku slova *vítr – větru* a *kámen – kamene*. Zkrácenou kmenovou samohlásku mají také některá dvojslabičná slova rodu ženského, která se skloňují podle vzoru *žena* a *růže*. Ke krácení nejčastěji dochází v 7. pádě jednotného čísla a ve 2., 3., 6. a 7. pádě množného čísla. V některých pádech bývají dva tvary.

	<i>rána</i>	<i>brána</i>	<i>skála</i>	<i>práce</i>	<i>chvíle</i>
7. p. č. j.	ránou i ranou	bránou i branou	skálou	prací	chvílí
2. p. č. mn.	ran	bran	skal	prací	chvil
3. p. č. mn.	ránám i ránám	bránám i branám	skálám i skalám	pracím	chvílím
6. p. č. mn.	(o) ránách i ránách	bránách i branách	skálách i skalách	pracích	chvílích
7. p. č. mn.	ránami i ranami	bránami i branami	skálami i skalami	pracemi	chvílemi

Ke krácení kmenové samohlásky dochází také u některých dvojslabičných podstatných jmen středního rodu. Například: *jádro – jader*, *dílo – děl*, *záda – zad* apod. Ke krácení dochází ve 2. pádě čísla množného.

2 Slova v závorce dejte do náležitého tvaru a určete jejich mluvnické kategorie:

Za třicetileté války odvezli Švédové z Prahy mnoho uměleckých (dílo). Na louku se sneslo velké hejno (vrána). Eva pomáhala mamince s domácím (práce). To jídlo nebude bez (sůl) dobré. Dědeček zapřáhl do kočáru dva (kůň). Na louce se páslo stádo (kráva). U rybníka skřehotalo mnoho (žába). Nad (brána) vlály vlajky všech zúčastněných států. Po (skála) lezli horolezci. Na táboře jsme prožili mnoho příjemných (chvíle). K obědu kup kousek (játra). Ujeli mnoho (míle), než se dostali na stanovené místo. Teta se přestěhovala do nově postaveného (dům).

3 Která z řad slov odpovídá přesně uvedenému pořadí slovních druhů?

Sloveso, příslovce, podstatné jméno, přídavné jméno

- skládat, skladník, skládací, skladně
- pracovat, pracovně, pracovník, pracovní
- radit, rád, radost, radostný

Víte, kterým kamenům říkáme drahé kameny?

Umíte vyjmenovat názvy tří drahých kamenů?

Víte, které drahé kameny zdobí Svatováclavskou kapli v katedrále sv. Víta na Pražském hradě?

U slova léto se ve významu „letní období“ užívá jen tvarů s dlouhou samohláskou.

Víte, ve kterém století probíhala třicetiletá válka?
Víte, kdo byl Albrecht z Valdštejna?

d) vlastní jména osobní

Hoši Rychlých šípů zde byli všichni: Mirek Dušín, vedoucí tohoto chlapeckého klubu, Jarka Metelka, který zastával úlohu klubovního zapisovatele, i Jindra Hojer a Červenáček s Rychlonožkou.

Podle knihy *Záhada hlavolamu* od Jaroslava Foglara

Znáte nějaká další díla Jaroslava Foglara?

Dokázali byste charakterizovat chlapce z Rychlých šípů?

1 Z textu o Rychlých šípech vypište podstatná jména vlastní a určete jejich vzory.

Většina podstatných jmen vlastních se skloňuje podle příslušných vzorů (*Milan – Milana* podle vzoru *pán* apod.).

- Příjmení zakončená na **-ů** jako *Martinů*, *Petrů*, *Janů* apod. zůstávají většinou nesklonná. Můžeme je však skloňovat jako jména bez zakončení **-ů** (*pan Petrů – pana Petra – panu Petrovi*).
- Příjmení zakončená na **-o** (*Okýnko*, *Stýblo*) se skloňují podle vzoru *pán*, ale tvar 5. pádu je shodný s tvarem 1. pádu.

1. p.	Okýnko
2. p.	Okýnka (pána)
3. p.	Okýnkovi (pánovi)
4. p.	Okýnka (pána)
5. p.	Okýnko!
6. p. (o)	Okýnkovi (pánovi)
7. p.	Okýnkem (pánem)

- Příjmení typu *Kníže*, *Dítě*, *Hrabě* mají tvary podle vzoru *soudce*, ale také tvary s kmenem rozšířeným o **-et** (*Kníže – bez Kníže i Knížete*).
- Příjmení, která mají tvar jako přídavná jména, se skloňují podle vzorů přídavných jmen. Například *Černý*, *Palacký* jako *mladý* a *Dolejší*, *Mladší* jako *jarní*. Obdobně se skloňují i některá obecná podstatná jména zakončená na **-ý** (*hajný*), **-á** (*hajná*), **-é** (*vodné*), **-í** (*pokladní*).

2 Doplňte postupně do vět následující příjmení:

Křídlo, Hromada, Poupě, Šedivý, Spousta, Hořejší, Smola, Sobota, Šašek, Nejedlý, Sýkora, Bavor, Nový

Přinesli jsme to panu _____ .

Včera jsme viděli pana _____ .

Na dovolenou jsme odjeli s panem _____ .

Hovořili o panu _____ .

Máte ve třídě spolužáka vietnamské, romské nebo jiné národnosti? Umíte správně vyslovit jeho jméno? Víte, jestli se jeho jméno skloňuje?

e) skloňování pomnožných jmen místních

- Místní jména se skloňují podle svého rodu a zakončení jako podstatná jména obecná nebo jako přídavná jména (*Liberec – stroj, Příbram – kost, Lomnice – růže, Znojmo – město, Slaný – mladý, Blatná – mladá*).
- Pomnožná jména zakončená na **-y, -any** (*Poděbrady, Rokycany*) se skloňují podle vzoru hrad, ale ve 2. p. je tvar bez koncovky – (z *Poděbrad, Rokycan*).
- Některá jména zakončená na **-ky** jsou ženského rodu a mají všechny tvary podle vzoru žena. Například: *Sedmihorky, Benátky*, obdobně *Čechy*.
- Jména zakončená na **-e a -ice** (*Vršovice, Dejvice, Hořice*) se skloňují podle vzoru růže. V některých pádech jsou možné i dva tvary (k *Hořovicům* i *Hořovicím*). Avšak jména *Hranice* a *Kraslice* mají jen jeden tvar (*Hranicím, Kraslicím*).

Vzpomenete si, čím jsou zvláštní podstatná jména pomnožná?

Jak nazýváme podstatná jména jako obecnostvo, kamení, ptactvo?

1 Z uvedených názvů vyberte pomnožná podstatná jména a postupně je doplňte do vět:

Ostrava, Plzeň, Janovice, Kostolany, Sušice, Tedražice, Vodokrty, Zbraslav, Neratovice, Kozolupy, Chválenice, Jilemnice, Rokytnice

Odstěhovali jsme se do _____ .

Zastavili jsme se u kamaráda v _____ .

Navštívili jsme _____ .

Ocenění pro nejlepší obec bylo propůjčeno _____ .

Tatínek často vzpomínal na svou rodnou obec _____ .

Prožili jsme krásnou dovolenou v _____ .

2 Doplňte -i/-y:

Prázdniny jsme strávili u babičky v Břeclav____. Cesta z Opav____ do Ostrav____ je lemována lipami. V Mladé Boleslav____ vyrábí automobily. Klatov____ jsou známé pěstováním karafiátů. Dědeček se narodil v Chrudim____. Cyklistická stezka vedla do Toužim____. Karlov____ Vary jsou známé lázeňské město. V Čáslav____ jsme se setkali s našimi společnými známými. Úval____ leží nedaleko Prahy. Petr dostal výhodné zaměstnání v Příbram____. Jan Žižka zemřel nedaleko Příbyslav____.

Dokážete určit, podle kterého vzoru se skloňuje název vaší obce?

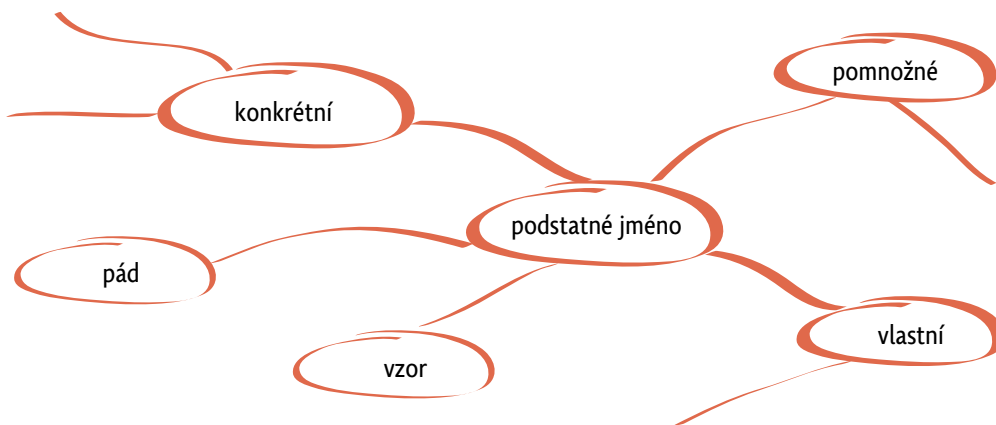
Vysvětlete, co znamená slovní spojení rodné město, rodný dům, rodná hrouda, rodný jazyk. Užijte uvedená slovní spojení ve větách.

3 Které body obsahují správnou informaci?

Tatínkovi spolupracovníci jeli na služební cestu do Poděbrad.

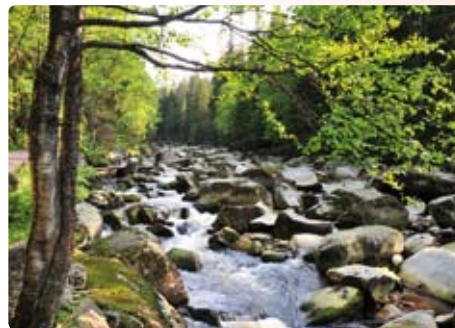
- Tatínkovi je podstatné jméno, které se skloňuje podle vzoru pán.
- Podstatné jméno cestu je ve tvaru 4. pádu j. č.
- Poděbrady patří mezi podstatná jména hromadná.
- Ve tvaru slovesa jeli napíšeme v koncovce měkké i, protože podmět je rodu mužského životného.

4 Vytvořte si myšlenkovou mapu na téma podstatná jména a запиšte si do ní vše, co už o podstatných jménech víte.

Hledání souvislostí

- V této kapitole jste hovořili o ukázce z filmu Na pytlácké stezce. Víte, kde se tento film odehrává?
- Znáte nejvyšší horu tohoto pohoří? Víte, na území kterého státu leží?
- Znáte některá jezera tohoto pohoří?
- Co je to národní park?
- Dokážete vyjmenovat i jiné národní parky v České republice?
- Víte, jak se musíte v národním parku chovat?

- Napište několika větami, jak i vy můžete přispět k ochraně přírody.
- Znáte nějakou chráněnou oblast (národní park, rezervaci apod.) v blízkosti svého bydliště?
- Připomeňte si názvy známých českých hor. Umíte všechny napsat správně?

Pravidla českého pravopisu

- Pravidla českého pravopisu patří mezi základní jazykové příručky.
 - Jsou rozdělena do dvou hlavních částí
 - Pravopisná pravidla
 - Pravopisný slovník
 - V první části, v **Pravopisných pravidlech**, najdeme poučení o všech pravopisných jevech:
 - označování hlásek písmeny,
 - psaní velkých písmen,
 - psaní předložek a předpon s/z,
 - délce samohlásek ve slovech domácích i cizích,
 - psaní spřežek,
 - dělení slov,
 - rozdělovacích (interpunkčních) znaménkách.
 - Ve druhé části, v **Pravopisném slovníku**, jsou abecedně řazena slova, u některých slov je v závorce uvedeno krátké vysvětlení. Např. *bydlo* (živobytí), *Slaný* (jm. města).
 - U některých slov (především u slov cizích) je v hranaté závorce uvedena výslovnost. Např. *revue* [revý], *Anjouovci* [anžuovci]. Kde u přejatých slov není uvedena výslovnost, čtou se tak, jak se píše.
 - Za každým podstatným jménem je uveden mluvnický rod, u většiny podstatných jmen je uveden i tvar 2. pádu, případně dalších pádů, ve kterých by bylo možné chybovat. Např. *nácvik*, -u m., mn. 6. -cích (2. pád č. jed. – *nácviku*, rod muž., 6. pád č. mn. – *nácvicích*).
- Obdobně jsou uvedeny také slovesné tvary, v nichž by se mohlo chybovat. Např. *proudit*, 3. mn. *proudí*, rozk. *prud'* i *proudi*, podst. jm. *proudění*.

Mluvnický rod
= gramatický rod

Stejně jako PČP můžete použít Internetovou jazykovou příručku umístěnou na stránkách Ústavu pro jazyk český.

1 a) Zjistěte v Pravidlech českého pravopisu správnou výslovnost těchto slov:

diskuse, olympionik, divadlo, kolonáda, interview, konference, intermezzo, brožura, amplión, sutina, termín

b) S uvedenými slovy tvořte věty.

2 U následujících slov s pomocí Pravidel určete mluvnický rod a zařaďte je ke vzorům:

album, kel, dieta, kníže, pavilon, téma, džungle, koupel, průstřel, rez, peníz, člověk

3 Za pomoci Pravidel napište bez chyb:

ČERNÁ V POŠUMAVÍ, BĚLOCH, DIVADLO JOSEFA KAJETÁNA TYLA, ZÁKLADNÍ ŠKOLA V ROKYCANĚCH, NÁRODNÍ MUZEUM, MOST BARIKÁDNÍKŮ, ČESKÁ REPUBLIKA, ULICE U NÁDRAŽÍ, CHRÁM SVATÉHO BARTOLOMĚJE, KOSTELEK NAD ČERNÝMI LESY

Pokud některým slovům nerozumíte, víte, kde najdete jejich vysvětlení?

- 4 Připomeňte si v Pravidlech zásady psaní předpon s- a z- a doplňte následující slova a slovní spojení:

___běh lidí, ___hlédnout film, ___trávit prázdniny, ___bírat houby, ___bělet, ___pustlý hrad, ___hodit dolů, ___vhlé prádlo, novinová ___práva, ___bít budku, ___mazat tabuli

- 5 a) Popište, jak hledáte v Pravidlech českého pravopisu a vyhledejte si náležitý způsob zápisů slov:

prezident, tip, umyvadlo, mechanismus, kurs, citron, diskuse, odesílatel

b) Je možné ve všech případech zapsat slova dvojím způsobem?

- 8 a) Doplňte chybějící hlásky, jejich náležitý zápis zdůvodněte:

koroptv___ vejce, jelen___ parohy, mal___ človíček, prsten se vzácn___m___ drahokam___, ciz___ hladov___ pes, ryb___ prsty, mil___ a sebevědom___ lidé, s nov___m___ p___semn___m___ pracem___, hradn___ v___žka, nov___ kamarádi, dobře vychovan___ děti, velk___ města, o rizikov___ch činnostech, ústup před rozbouřen___m___ žívl___, dikobraz___ ostny, hověz___ v___var s nudlem___ a játrov___m___ knedlíčky

b) Vyhledejte slova, ve kterých jste nedoplňovali koncovku přídavného jména.

Hledání souvislostí

- Znáte některé cizojazyčné jazykové příručky?
- Využíváte je při výuce cizího jazyka, kterému se učíte?
- Jsou některá slova stejná jak v českém jazyce, tak v jazyce, kterému se učíte?
- Zamyslete se nad jejich původem.

Nová slova, kterými obohacujeme slovní zásobu, se nazývají novotvary = neologismy.

